

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЕБЕДИНСЬКОЇ ПОРОДНОЇ ГРУПИ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ю. І. Скляренко, к.с.-г.н., с.н.с., Інститут сільського господарства Північного Сходу НААН
Г. І. Комликова, Сумський національний аграрний університет

Розглянуто питання збереження великої рогатої худоби лебединської породної групи у часи Другої світової війни.

Ключові слова: велика рогата худоба, лебединська породна група, тваринництво, сільське господарство, Друга світова війна.

Постановка проблеми. Більше 70-ти років минуло від того дня, коли Україна стала ареною бойових дій у Другій світовій війні, проте вивчення подій тих часів, як і раніше, залишається актуальним. Особливої уваги заслуговує висвітлення історії сільського господарства України і тваринництва зокрема, що протягом війни було майже знищене.

Останні дослідження та публікації. Сільське господарство України завжди займало одне з найважливіших місць в економіці країни, тому історії розвитку його галузей приділено багато уваги. Неодноразово істориками висвітлювались і питання збереження матеріальних ресурсів сільського господарства, зокрема й тваринництва, у Другій світовій війні [1, 3-5, 8]. Однак, дослідження цього питання є важливим завданням у справі об'єктивного відтворення історії сільського господарства та його галузей.

Тому **метою** даного дослідження є черговою спробою висвітлення подій періоду Другої світової війни, а саме процесу збереження лебединської породної групи великої рогатої худоби.

Результати досліджень. Здобутками окупантів у перші місяці військових дій на території нашої Вітчизни стала більшість районів Західної і Правобережної України. Концепція «випаленої землі», що з початком війни була висунута керівництвом СРСР, змушувала відступаючі радянські війська знищувати увесь промисловий та продовольчий потенціали. Внаслідок цього фактично повністю була зруйнована й матеріально-технічна база усіх галузей сільського господарства багатьох областей України.

Згодом уряд країни прийняв низку постанов, якими замість винищення продуктивних сил пропонувалось перемістити промислові і сільськогосподарські підприємства з прифронтових районів до східних регіонів СРСР, організувавши їх роботу на новому місці. Серед цих документів була й постанова уряду УРСР від 11 серпня 1941 р. «Про перегін, розміщення й підготовку до зими худоби», згідно з якою в Сталінградську, Актюбінську, Західно-Казахстанську, Чкаловську, Саратовську області та Калмицьку АРСР, на постійну роботу з української республіки було направлено 240 зоотехніків і 95 ветлікарів.

Важливою складовою загального процесу перебазування продуктивних сил Української

РСР була евакуація сільськогосподарських ресурсів, що охопила, головним чином, машинно-тракторний парк МТС і радгоспів, худобу колгоспів і радгоспів, державні і колгоспні продовольчі резерви.

Евакуація сільськогосподарських підприємств проходила в надзвичайно складних умовах. Оскільки залізничний транспорт був повною мірою зайнятий перевезенням військ, військових вантажів, обладнання промислових підприємств і продовольства, передислокація сільськогосподарських машин та мільйонів голів худоби здійснювалася виключно своїм ходом. Колгоспи і радгоспи виводили в тил, перш за все, поголів'я великої рогатої худоби.

Нальоти ворожої авіації, дощі, холод та нестача кормів були постійними супутниками евакуйованої худоби та її погоничів. Труднощі виникали ще й з організаційних причин: не були чітко визначені маршрути перегону худоби; зоотехнічне і ветеринарне обслуговування було мінімальним; супроводжуючий персонал часто добирався випадково, зазвичай це були жінки-колгоспниці. Усе це призвело до того, що велику кількість поголів'я з Київської, Полтавської, Харківської, Сумської і Чернігівської областей було направлено через райони, де лютувала епідемія ящура, що спричинило значні втрати. Траплялося, що через величезні труднощі процесу евакуації, погоничі залишали худобу на шляхах пересування, тому частину покинутих тварин привласнювали місцеві селяни [4].

Оскільки лівобережні області Української РСР мали деякий час для підготовки до передислокації худоби у східні регіони країни, то процес евакуації тут проведений був у ширших масштабах, ніж це зробили Правобережні області. Усього станом на 10 вересня 1941 р. з Полтавської, Чернігівської, Сумської, Дніпропетровської та Запорізької областей відправлено 549,9 тис. голів великої рогатої худоби, 797,6 тис. голів овець, 168,8 тис. голів коней та 977,4 тис. голів свиней [4 с. 25].

Долаючи величезні труднощі, тваринники доставляли на місця тисячі корів, коней, волів та іншу худобу. Ціною неймовірних зусиль з колгоспів і радгоспів республіки на 25 жовтня 1941 р. евакуювали 2155,1 тис. – великої рогатої, 496,9 тис. – коней, 2750,9 тис. – овець і кіз, 877,5 тис. –

свиней. Це – 43 % худоби за станом на початок 1941 р. [1 с. 176]. Із цієї кількості перегнано за межі УРСР і прибуло в області РРФСР відповідно 31,8%, 50,1%, 64,0%, 19,2% від кількості худоби, піднятої до евакуації. [4 с. 25].

Евакуація колгоспного поголів'я тривала до грудня 1941 р. Худоба в основній масі дійшла до Воронежської, Ростовської, Сталінградської, Саратовської областей і Ставропольського краю. Наприклад, лише в Саратовську область прибуло близько 140 колгоспів з України.

Спеціально прийнятою Постановою Державного комітету оборони від 8 грудня 1941 р. «Про порядок передачі на тимчасове утримання евакуаційної худоби колгоспникам» дозволялось Наркомземові СРСР, радянським республікам і виконкомам країв та областей, в яких приймалась евакуйована худоба на тимчасове утримання, розміщувати її не лише в радгоспах і колгоспах, але й у господарствах колгоспників та працівників радгоспів, зокрема, в тих, які не мали худоби. Компенсацією за тимчасове утримання тварин колгоспникам було дозволено користуватись приплодом і продукцією, яку вони одержували від худоби.

Після поновлення влітку 1942 р. наступу німецьких військ поголів'я худоби з УРСР було евакуйоване повторно разом з худобою Воронежської, Сталінградської та Ростовської областей, Краснодарського й Ставропольського країв. Тепер уже худоба переганялась за Дон. Окремого обліку української худоби, яка переганялася на схід, вже не велось.

Евакуація дала змогу врятувати і значну частину елітної худоби з центральних і східних районів України. Більшість племінної худоби західних і правобережних районів України через швидкий наступ окупаційних військ не встигли евакуйовати і вона була втраченою для науки. 9 лютого 1943 р. РНК СРСР прийняла постанову «Про зберігання племінного поголів'я продуктивної худоби колгоспів, держплемрозплідників і племінних радгоспів з районів, тимчасово окупованих німецькими загарбниками». Цією постановою було значно поліпшено збереження племінних тварин з України.

Слід нагадати, що до війни в УРСР була створена і ефективно функціонувала база відтворення племінної худоби, яка задовольняла республіканські потреби, а також дозволяла постачати племінну худобу в інші республіки СРСР. У 1941 р. племінну велику рогату худобу вирощували 13 держплемрозплідників та 687 племінних ферм. Крім того, мережа племінних тваринницьких ферм діяла в колгоспах.

Евакуація худоби та сільськогосподарського реманенту з колгоспів, радгоспів та МТС Сумщини розпочалась наприкінці серпня 1941 р. Окремою постановою Бюро Сумського обкому КП(б)У та Виконкому обласної Ради депутатів трудящих

від 30 серпня 1941 р. був визначений шлях евакуації, кінцевим пунктом якого була Саратовська область РРФСР [6].

Особливою цінністю сільського господарства Сумщини була велика рогата худоба лебединської породної групи, створювана протягом багатьох років фахівцями Лебединського держплемрозплідника у тісній співпраці з племгоспами Сумського Цукротресту та передових колгоспів та з безпосередньою участю Українського науково-дослідного інституту тваринництва.

Слід відмітити, що лебединська худоба за продуктивними якостями була однією з кращих серед порід, створених на території СРСР шляхом схрещування місцевої худоби із швіцями. Худоба характеризувалася міцною і гармонійною будовою тіла, великою вагою, скоростиглістю, високою молочною продуктивністю (понад 10-12 тис. кг), жирністю молока і гарними м'ясними якостями [9].

До війни з Лебединського ДПР щорічно передавалось по 3-4 тис. голів молодняку в колгоспи і радгоспи Української та інших республік для поліпшення породних і продуктивних якостей місцевих тварин. Висока продуктивність лебединської худоби неодноразово була відзначена на довоєнних виставках досягнень сільського господарства. Найбільш цінною в племінному та продуктивному відношеннях була велика рогата худоба колгоспу «Червона зоря» Лебединського району.

Як і в інших районах України, евакуація худоби цього колгоспу здійснювалась своїм ходом. Був сформований гурт в 150 корів і в 150 голів молодняку різного віку. Колгоспну худобу супроводжували зоотехніки С. М. Гайдаш, Д. Найд'юнов, Г. Калиниченко, доярка П. В. Клименко ветфельдшер Н. Малико, скотар К. Звягільський, фуражир Т. Перегорода, голова колгоспу А. Рудецький, зоотехнік-селекціонер Г. О. Кириченко. У складі цієї групи була й доярка М. Х. Савченко, відзначена згодом за сумлінну працю двома золотими зірками Героя Соціалістичної Праці, Орденом Леніна та іншими державними нагородами.

В складних умовах воєнної доби тваринники дбали й про майбутнє галузі: зоотехнік-селекціонер Г. О. Кириченко, що супроводжував гурт худоби колгоспу «Червона зоря», рятував ще й цінні документи – бонітувальні відомості, заводські та племінні книги, підготовлений до друку каталог бугаїв-плідників племінні картки, записи порідного обліку, фотокартки тварин. А матеріали для Державної племінної книги, що готувались Лебединським ДПР, були передані зоотехніку Добровольській Г. М., яка зберегла їх, спакувавши в ящик закопавши в саду облсільгоспуправління. У післявоєнний період, а саме у 1948 р., ці документи дали змогу підготувати до видання 3-й том ДПК швіцької худоби (лебедин-

ської породної групи) [7].

Евакуація розпочалася вранці 11 вересня 1941 р. У цей час фронт був уже за 35 км від Лебедина. У перші дні стада йшли по 20-25 км на добу. Важкий був шлях до кордону з Белгородською областю. Через часті атаки німецькими літаками, перший з яких стався уже біля станції Сироватка (Сумський район), пересуватися доводилося лише вночі.

На початку жовтня обоз вступив до Курської області. Хоча далі за планом евакуація мала відбуватися за допомогою залізничного транспорту, через бомбардування німцями Курська, тварин і далі переганяли гоном.

Жовтневі дощі змінилися снігом та морозами у листопаді. А вже 1 грудня, за 25-30-градусних морозів, худобу перегнали на лівий берег Дону.

15 грудня 1941 р. лебединські тваринники стали на зимівлю в Ліскінському районі. Не дивлячись на те, що Воронежський облплемвідділ вжив заходів щодо розміщення евакуйованої худоби, зимівля, все ж, була надзвичайно тяжкою через брак кормів.

Швидке наближення фронту у червні 1942 року та щоденні бомбардування Острогожська, станцій Ліски і Ковальово, де були організовані стоянки лебединців, змусили тваринників рушити далі. Ранком 7 червня обоз та гурт худоби вийшов з Ковальово Ліскінського району у напрямку Поворіно. Обійшовши Поворіно, котре часто бомбардувалось ворогом, пройшли Роднічок, Балашов, Петровський Вал а далі, минувши Саратов, дійшли до селища Тирсла Вольського району Саратовської області. Це був кінцевий пункт евакуації. У цей район була евакуйована й худоба експериментального господарства Українського науково-дослідного інституту тваринництва [3].

У Саратовській області лебединів-колгоспників розмістили в учгоспі агрономічного технікуму, де вони жили та працювали з жовтня 1942 року до травня 1944 року. У цей же район

було евакуйовано й Лебединський ДПР. У спеціальному розпорядженні Наркомзему УРСР (1942 р.) висловлювалось прохання до Саратовського облвиконкому щодо надання всебічної допомоги щодо забезпечення племінної групи худоби Лебединського ДПР (всього – 41 голова, в т.ч. 19 корів) кормами, ветеринарно-зоотехнічним обслуговуванням, приміщенням та відповідним доглядом [6, с. 91-92].

За період перебування на Саратовщині стадо колгоспу «Червона зоря» поповнилося за рахунок вирощування власного молодняка, тому після оголошення реєвакації частину молодняка 1943-1944 рр. було залишено в учгоспі для поліпшення місцевої худоби.

Худоба лебединської породної групи з племгоспів Сумського Цукротресту була евакуйована до Казахської та Киргизької РСР, звідки повернена в Україну у 1944 р. лише частково [2].

В рідний край, на Сумщину, з Вольського району Саратовської області лебединці повернулися у червні 1944 року. Враховуючи те, що після звільнення України від окупантів в колгоспах залишилося лише 6,3 % великої рогатої худоби (в порівнянні з довоєнним періодом), збережена худоба лебединської породної групи стала основою для відновлення тваринництва області у повоєнний період. Вже невдовзі реєвакуйована група лебединської худоби ферми колгоспу «Червона зоря», обслуговувана знатною дояркою М. Х. Савченко давала рекордні надої.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що незважаючи на надзвичайні труднощі евакуації, тваринниками Сумщини проведена значна робота із збереження багаторічних напрацювань зоотехніків, наукових працівників та практиків тваринництва – лебединської породної групи великої рогатої худоби, що згодом, у 1950 р., була виокремлена в лебединську породу великої рогатої худоби.

Список використаної літератури:

1. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / В. А. Вергунов ; НААН ; ННСГБ. – К. : Аграрна наука, 2012. – 416 с. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Кн. 68).
2. Держархів Сумської обл., ф. Р-3335, оп. 6, спр. 23, 177 арк.
3. Невзоров Г. Выдающаяся заслуга лебединских патриотов / Г. Невзоров // Животноводство. – 1965. – № 5. – С. 28-33.
4. Перехрест О. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) / О. Перехрест. – К., 2010. – 149 с.
5. Складенко Ю. І. Збереження лебединської породи під час Великої Вітчизняної війни / Ю. І. Складенко // Матеріали обласної науково-практичної конференції молодих учених та аспірантів «Теоретичні й практичні досягнення молодих учених-аграріїв», присвяченої 80-річчю з дня заснування Національної академії аграрних наук України (23 грудня 2011 р., с. Сад). – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2012. – С. 79-81.
6. Сумская область в период Великой Отечественной войны. 1941-1945 : сб. документов и материалов. – 2-е изд., доп. – К. : Наукова думка, 1988.
7. Тырин А. А. Лебединская порода крупного рогатого скота. 1900-1984 гг. : справочник / А. А.

Тырин. – Сумы, 1984. – 104 с.

8. У вогнищі Другої світової війни // Сільське господарство України – від минулого до сьогодення : у 4-х т. Т. 1: Землеробство України: від праслов'ян через події XIX і XX століть до наших днів. – К. : Аграрна наука, 2005. – С. 178-...

9. Яценко А. Е. Лебединская порода крупного рогатого скота / А. Е. Яценко. – К. : «БМТ», 1997. – 300 с.

Рассмотрены вопросы сохранения крупного рогатого скота лебединской породной группы в период Второй мировой войны.

Ключевые слова: крупный рогатый скот, лебединская порода, животноводство, сельское хозяйство, Вторая мировая война.

Annotation: The problem of maintaining cattle Lebedynsky breed group during World War II.

Key words: cattle, Lebedynska breed group, stockbreeding, agriculture, World War II

Дата надходження в редакцію: 18.03.2013 р.

Рецензент: д.с.-х.н., професор Г. П. Котенджи

УДК 636.127.1.082.21

ДИНАМІКА РЕКОРДІВ КОНЕЙ ОРЛОВСЬКОЇ РИСИСТОЇ ПОРОДИ

І. О. Супрун, к.с.-г.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України;
О. А. Шинкаренко, директор КП «Київський іподром»

Проаналізовані результати випробувань коней орловської рисистої породи на Київському іподромі протягом 2000-2012 рр. Проілюстровано динаміку рекордів встановлених кінями протягом вказаного терміну. Вивчено походження рекордистів Київського іподрому.

Ключові слова: орловська рисиста порода, лінія, рекорди, традиційні призи, іподромні випробування, жвавистість.

Постановка проблеми. Рисисті випробування є одним з видів кінного спорту і одночасно необхідною умовою для вдосконалення племінних і робочих якостей коней рисистих порід. Випробування орловських рисаків відбувається на заводських чи державних іподромах. Саме тут здійснюється важливий етап селекційно-племінної роботи з рисистими породами коней – оцінка роботоздатності випробовуваного поголів'я. В результаті з покоління в покоління удосконалюються позитивні якості коней: жвавистість, сила і витривалість. Виявлення рекордистів державного значення, поліпшення спортивного і призначеного для користувачів конярства – ось головний підсумок відбору коней за результатами іподромних випробувань. Критеріями якості коней є кількість отриманих ними перемог та призових місць у традиційних змаганнях (призах) та результати жвавості, показаної під час цих змагань.

Рекорд є найвищим досягненням, показаним в якому-небудь виді діяльності. Розрізняють рекорди світові, олімпійські, європейські, національні, абсолютні, індивідуальні, пожиттєві. Виражаються вони в абсолютних цифрових показниках (м, см, хв, с і т.д.) або в умовних балах. Як і в будь-якому іншому виді спорту в кінному є свої досягнення та рекорди. Рекорд фіксується суддівською колегією на підставі правил змагань та спеціальних правил реєстрації рекордів і затверджується офіційною організацією (федерацією з кінного спорту). Це є найкращий час показаний

під час бігу на різні дистанції від 1600 до 4800 м. Реєструють рекорди встановлені під час забігу як окремо на якийсь час, так і в заїзді по загальній доріжці, незалежно від зайнятого призового місця: окремо для жеребців і кобил у віці 2, 3, 4 роки та старшому віці; для орловських і для російських рисаків; рисою під сідлом; у трійках (незалежно від статі, віку і породи). Для коней у віці 2 і 3 роки реєструють лише рекорди встановлені в заїзді по загальній доріжці.

Перші рисисті випробування були проведені у Валкенбурзі (Нідерланди) у 1554 році. У Росії випробування рисаків започаткував граф А.Г. Орлов-Чесменский: з 1776 року він перевіряв у забігах своїх коней, запряжених у санчата. Переходи екіпажів за кордоном уперше з'явилися в 1829 році. Нині на іподромах рисаки та інохідці бігають в окремих заїздах; також окремо фіксують їхні результати на різні дистанції за віком та статтю. В Україні на даний час рекорди, як правило, фіксуються під час участі коней у традиційних змаганнях, під час яких створюється особлива емоційна атмосфера для коней, що стимулює прояв їхнього спадково зумовленого потенціалу.

Абсолютний світовий рекорд для рисаків на дистанцію в 1 милу (1609 м) серед жеребців, 1 хв 51 с встановив у 1994 році чотирирічний Пайн Чіп (Арндон – Пайн Спід) на іподромі Ред Майл (штат Лексингтон, США). Абсолютною світовою рекордисткою серед кобил стала чотирирічна Біт Тзе Уіл (Дефіант Янкі – Біт тзе Бенд). Вона пододала